

Artykuł stanowi skrót¹ stanowiska Europejskiego Towarzystwa Badań nad Profilaktyką (European Society for Prevention Research – EUSPR) na temat roli organów ścigania w działaniach profilaktycznych. Dokument został przygotowany w ramach projektu Frontline Politeia². Jego pierwotna wersja została sporządzona przez członków Komitetu Doradczego w projekcie Politeia (Advisory Board of the Politeia Project). Zarząd EUSPR dokonał poprawek i uznał ten dokument jako przedstawiający oficjalne stanowisko Towarzystwa.

ROLA ORGANÓW ŚCIGANIA W DZIAŁANIACH PROFILAKTYCZNYCH – STANOWISKO EUSPR

Zadania funkcjonariuszy organów ścigania (*Law Enforcement Officers*, LEO) w profilaktyce to kwestia istotna, ale i kontrowersyjna. Obecnie w Europie udział funkcjonariuszy w podejmowaniu działań profilaktycznych organów ścigania w ramach ich rutynowych zadań jest akceptowany przez niewiele osób. I nawet tam, gdzie funkcjonariusze organów ścigania postrzegani są jako realizatorzy działań profilaktycznych, ich rola w zapobieganiu używaniu substancji psychoaktywnych lub przestępczości nie różni się wiele od działań specjalistów w tym zakresie, tj. funkcjonariusze powinni edukować dzieci na temat prawnych i zdrowotnych konsekwencji używania substancji psychoaktywnych, realizować programy profilaktyczne, prowadzić edukację na temat narkotyków i narkomanii lub urządzać pogadanki ostrzegające przed narkotykami. Tego typu działania bazują na rozpowszechnionym błędnym przekonaniu dotyczącym profilaktyki, w myśl którego

„profilaktyka to przekazywanie nastolatkom precyzyjnych i obiektywnych informacji na temat szkodliwości narkotyków”.

Jak pokazują najnowsze badania naukowe, istnieje niewiele dowodów na to, że samo przekazywanie

informacji na temat substancji psychoaktywnych, pokazywanie dzieciom próbek narkotyków lub rozmawianie na temat przepisów prawnych prowadzi do zmiany zachowania. Profilaktyka jako dziedzina

nauki jasno wskazuje, że samo udzielanie informacji, i tym samym wiedza na temat zagrożeń i szkodliwości, ma tak niski wpływ na podejmowane zachowania, że tego typu działania są zwyczajnie nieskuteczne. Co więcej, mogą one przyczynić się do pogorszenia stanu rzeczy, na przykład wtedy, gdy sugeruje się młodym ludziom, że dane zachowanie ma charakter powszechny i normalny.

Te tzw. przekonania normatywne rozbudzają zainteresowanie u młodych ludzi i skłaniają ich do podejmowania tego typu zachowań. Techniki zmiany zachowania (*behavioural change techniques*), które określamy mianem *informacyjnych* (np. przekonywanie, ostrzeganie, edukowanie, modelowanie) należy stosować z dużą ostrożnością, ponieważ ich skuteczność

w wywoływaniu pozytywnej zmiany w zachowaniu jest znikoma. Pomimo tego dostarczanie młodzieży informacji na temat szkodliwości lub zagrożeń ze strony substancji psychoaktywnych to rozpowszechniona praktyka.

Znaczenie funkcjonariuszy organów ścigania w niektórych działaniach jest ewidentne. Należą do nich monitorowanie przestrzeni miejskiej, śledzenie aktywności dilerów i sprzedaży alkoholu zbyt blisko szkół, monitorowanie przestrzeni i kontrola klientów w punktach detalicznych, a także współpraca z instytucjami publicznymi i przedstawicielami biznesu w celu poprawy tego typu aspektów. Podczas gdy konwencjonalna profilaktyka jest skuteczna wobec jednostek, często w szkole, to funkcjonariusze organów ścigania lepiej sprawdzają się w pracy zorientowanej na czynniki kontekstowe i środowiskowe.

Należy zatem zwracać szczególną uwagę na zawartość szkoleń oferowanych osobom podejmującym działania profilaktyczne, tak by konstruktywnie łączyły one treści czysto informacyjne ze skutecznymi strategiami z zakresu zmiany zachowania lub podejmowały tematy dotyczące nowych interwencji. Dobrym rozwiązaniem jest udzielanie informacji na temat norm społecznych, tj. korygowanie błędnych przekonań normatywnych na temat określonych zachowań ważnych osób z otoczenia i/lub tego, że według tych osób są one dopuszczalne lub budowanie odporności na postępowanie i narrację przemysłu (np. wyposażanie młodych ludzi w umiejętności radzenia sobie ze zjawiskiem fake newsów). To z kolei wymaga oferowania specjalistom odpowiednich i regularnych szkoleń na temat najnowszych zdobyczy z zakresu metod profilaktycznych.

Nie wiemy, czy umundurowanie funkcjonariuszy organów ścigania i ich rola w społeczeństwie faktycznie budują zaufanie i autorytet wśród młodzieży w wieku szkolnym. W oficjalnych dokumentach europejskich kładzie się mniejszy nacisk na kierowanie funkcjonariuszy organów ścigania do środowisk szkolnych, choć nadal jest to powszechna praktyka. Z działań pozaeuropejskich należy wymienić publikację Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przemocności³ na temat skuteczności i roli funkcjonariuszy organów ścigania w szkolnych działaniach profilaktycznych. Dokument wyjaśnia podstawowe zagadnienia dotyczące profilaktyki jako dziedziny nauki oraz podaje przykłady skutecznych interwencji profilaktycznych w szkole.

Zdarza się również, jednak głównie poza Europą, że funkcjonariusze organów ścigania realizują programy profilaktyczne na bazie podręcznika w klasie, w ramach oferty będącej czymś więcej niż tylko informowaniem dzieci o zagrożeniach ze strony substancji psychoaktywnych.

Należy jednak pamiętać, że w wyniku przeprowadzonej rzetelnej ewaluacji najbardziej znanego i rozpowszechnionego programu z udziałem funkcjonariuszy organów ścigania w USA, Brazylii oraz innych krajów półkuli zachodniej okazało się, że skuteczność tego programu jest zerowa lub program generuje skutki negatywne i nie odnotowano długoterminowego pozytywnego wpływu na zachowania młodzieży związane z używaniem substancji psychoaktywnych. Dokładne mechanizmy nieskuteczności programu są niejasne, można przy-

puszczać, że nieskuteczność mogła wynikać z realizacji programu przez umundurowanych funkcjonariuszy. Hipotezę tę uprawdopodobnia również fakt, iż program po dokonaniu aktualizacji i wprowadzeniu treści profilaktycznych opartych na dowodach naukowych, wciąż pozostawał nieskuteczny.

Skuteczna profilaktyka powinna w aktywnych komponentach uwzględniać aspekt rozwojowy człowieka. Eksperci do spraw profilaktyki określają tego typu interwencje mianem *rozwojowych*, czyli takich, które wyposażają dzieci i młodzież w odpowiednie umiejętności z zakresu zachowania, norm społecznych i kompetencji osobistych pozwalających na realizację celów rozwojowych w drodze do dorosłości.

Odpowiednie programy budowania umiejętności życiowych, społecznych i emocjonalnych (*social and emotional learning*) oraz programy wpływu społecznego (*social influence programmes*) posiadają wysoki poziom skuteczności w bazach rekomendowanych programów profilaktycznych, takich jak Xchange⁴. Jednak wciąż nie ma dowodów na to, że realizacja tego typu programów przez funkcjonariuszy organów ścigania generuje pozytywne efekty, nawet jeśli funkcjonariusze ci zostali właściwie przeszkoleni i mogą być w trakcie realizacji interwencji bardziej zmotywowani niż nauczyciele. W konsekwencji nie ma dobrego uzasadnienia dla kierowania funkcjonariuszy organów ścigania do klas i pracy z młodzieżą. Dotyczy to programów opartych na metodologii *rozwojowej*, nie mówiąc już o działaniach czysto *informacyjnych*.

Zwolennicy delegowania funkcjonariuszy organów ścigania do szkół stoją na stanowisku, że tego typu działania poprawiają wizerunek funkcjonariuszy w lokalnych społecznościach. Ale nie ma dowodów na to, że takie podejście zapobiega używaniu substancji psychoaktywnych zarówno w szkołach, jak i w społeczności lokalnej. Poprawie zaufania i budowaniu relacji między młodzieżą a funkcjonariuszami organów ścigania bardziej przysłużyłyby się częste i pozytywne interakcje w życiu codziennym aniżeli jednorazowe spotkanie w klasie.

Ten sam argument nie zostałby uznany przez większość ludzi za atrakcyjny, gdyby przeformułować go w następujący sposób: „nawet jeśli biznes realizuje nieskuteczne interwencje w szkołach, to tego typu aktywności przynajmniej poprawiają jego wizerunek wśród młodych ludzi”. Rzeczywistość w wielu krajach jest jednak taka, że szkoły same zapraszają funkcjonariuszy organów

ścigania do szkół, motywując to tym, że nie dysponują odpowiednimi zasobami specjalistów w tym obszarze lub chcą wysłać mocniejszy sygnał aniżeli w przypadku pracy (nierzadko niewłaściwie przygotowanych) profilaktyków, którzy w opinii szkół są zbyt łagodni lub wyrozumiali wobec używania konopi czy innych narkotyków stosowanych na imprezach. Odrzucanie tego typu zaproszeń jest trudne dla organów ścigania. Funkcjonariusze mogą w tej kwestii pełnić rolę łączników dla specjalistów ds. profilaktyki i proponować nowoczesne interwencje z udziałem innych realizatorów działań profilaktycznych.

Obszary działalności organów ścigania

Realizatorzy działań profilaktycznych to grupa skupiająca różnorodnych specjalistów, głównie z kręgu nauk społecznych, takich jak psychologowie, socjologowie, kryminolodzy, edukatorzy, pracownicy socjalni itp. Każdy z tych specjalistów funkcjonuje w odrębnej kulturze zawodowej, którą cechują różne zasady, zadania i cele. Weźmy, dla przykładu, profilaktyka z obszaru pracy socjalnej i porównajmy jego obowiązki zawodowe z obowiązkami funkcjonariusza organów ścigania. Podstawowym zadaniem pracownika socjalnego realizującego działania profilaktyczne jest poprawa dobrostanu jednostek i grup, podczas gdy w przypadku funkcjonariusza organów ścigania jednym z podstawowych zadań jest zapewnienie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli. Ramy, w jakich poruszają się funkcjonariusze organów ścigania w kontakcie z grupą docelową to prawo, podczas gdy dla pracowników socjalnych może być to zdrowie lub integracja społeczna. Funkcjonariusze organów ścigania odgrywają istotną rolę w przeciwdziałaniu przestępczości (jeden z głównych celów zawodowych) i przez to mogą podejmować dodatkowe działania profilaktyczne w zakresie, przykładowo, *działań policyjnych zorientowanych na rozwiązanie problemu oraz strategii sytuacyjnych* (np. monitorowanie przestrzeni publicznej w celu zapobiegania przestępczości i zakłóceniom porządku publicznego). Tego typu strategię uznano za skuteczne również w przypadku używania substancji psychoaktywnych.

Rola funkcjonariuszy organów ścigania jest uwarunkowana kulturowo i może obejmować różne obszary w zależności od kultury profilaktycznej w danym kraju.

W szczególności poza Europą funkcjonariusze organów ścigania mogą być jedynymi dostępnymi realizatorami działań profilaktycznych w obszarze używania substancji psychoaktywnych, z uwagi na brak specjalistów tradycyjnie pełniących tę rolę w Europie. Różnice dotyczą również poszczególnych krajów europejskich i nie wszędzie rolą funkcjonariuszy organów ścigania jest wyłącznie pilnowanie przestrzegania prawa. Dla przykładu w Estonii i Belgii istnieje policja społecznościowa (*community police*) – funkcjonariusze policji pracują z młodymi ludźmi (np. konflikty z prawem, używanie substancji psychoaktywnych) i ich rodzinami. Z kolei w państwach północnej Europy policja koordynuje działania monitoringu sąsiedzkiego (*neighbourhood watch*), które czasami obejmują również młodzież. Wydaje się, że w Europie różnorodność działań funkcjonariuszy organów ścigania w zakresie profilaktyki jest czymś normalnym i zależy od specyfiki danego kraju. Świadomość kultury zawodowej organów ścigania w danym kraju pozwala zrozumieć i określić ich rolę w profilaktyce. Kolejnym korzystnym aspektem jest współpraca specjalistów z różnych obszarów, co pozwala na wzajemne poznanie obowiązków, ról i ograniczeń: możliwe staje się budowanie mostów i zwiększanie synergii. Dzięki temu funkcjonariuszom organów ścigania będzie łatwiej zrozumieć, jak i gdzie interweniować w celu zapobiegania szkodliwym zachowaniom.

Budowanie bezpiecznego otoczenia

Rola funkcjonariuszy organów ścigania w profilaktyce ma fundamentalne znaczenie w tworzeniu nowoczesnego i zintegrowanego podejścia do profilaktyki, które obejmuje profilaktykę *środowiskową* (zwaną również profilaktyką *sytuacyjną* w obszarze zapobiegania przestępczości), co z kolei tworzy trzecią grupę technik zmiany zachowania, o których mowa powyżej. Techniki te umożliwiają zmianę konfiguracji czynników motywujących, wyzwalających, norm oraz szans w środowisku fizycznym, ekonomicznym i prawnym człowieka. Tego typu interwencje cechuje wysoka skuteczność, chociaż są one mało znane i rzadko stosowane. O ile dwa wyżej wspomniane działania profilaktyczne o charakterze informacyjnym i rozwojowym ukierunkowane są na zwiększenie odporności, zdolności i kompetencji jednostki (ang. *i-frame*), o tyle profilaktyka śro-

dowiskowa zmierza do przekształcenia środowisk i systemów (ang. *s-frame*), co ułatwi zmianę zachowania przy mniejszym zaangażowaniu pośredników (tj. mniejsze wykorzystanie zasobów poznawczych i behawioralnych celem zmiany zachowania). Wielu specjalistów ds. profilaktyki zna przykłady (np. egzekwowanie prawa chroniącego młodzież), wie, że są one skuteczne, jednak często nie określają oni tego typu działań jako profilaktykę, lecz jako regulacje lub restrykcje. Niektórzy specjaliści unikają interwencji środowiskowych, ponieważ odrzucają każde podejście regulacyjne do profilaktyki. Są obszary działań funkcjonariuszy organów ścigania, gdzie ich rola jest ewidentna, np. wprowadzanie i egzekwowanie przepisów prawa w zakresie spożywania i zakupu napojów alkoholowych przez osoby nieletnie, prowadzenie pojazdów pod wpływem alkoholu, wspieranie lokalnych strategii związanych z paleniem w pracy i szkole, monitorowanie ograniczeń reklamowych, przestrzeganie godzin otwarcia sklepów lub limitów dostępowych i godziny policyjnej dla nieletnich. Znaczenie funkcjonariuszy organów ścigania w niektórych działaniach jest ewidentne. Należą do nich monitorowanie przestrzeni miejskiej, śledzenie aktywności dilerów i sprzedaży alkoholu zbyt blisko szkół, monitorowanie przestrzeni i kontrola klientów w punktach detalicznych, a także współpraca z instytucjami publicznymi i przedstawicielami biznesu w celu poprawy tego typu aspektów. Należy zatem stwierdzić, że podczas gdy konwencjonalna profilaktyka jest skuteczna wobec jednostek, często w szkole, to funkcjonariusze organów ścigania lepiej sprawdzają się w pracy zorientowanej na czynniki kontekstowe i środowiskowe.

Jak pokazują najnowsze badania naukowe, istnieje niewiele dowodów na to, że samo przekazywanie informacji na temat substancji psychoaktywnych, pokazywanie dzieciom próbek narkotyków lub rozmawianie na temat przepisów prawnych prowadzi do zmiany zachowania. Profilaktyka jako dziedzina nauki jasno wskazuje, że samo udzielanie informacji, i tym samym wiedza na temat zagrożeń i szkodliwości, ma tak niski wpływ na podejmowane zachowania, że tego typu działania są zwyczajnie nieskuteczne. Co więcej, mogą one przyczynić się do pogorszenia stanu rzeczy, na przykład wtedy, gdy sugeruje się młodym ludziom, że dane zachowanie ma charakter powszechny i normalny.

Główne aspekty związane z problematyką używania substancji psychoaktywnych i przemocą w kontekście życia nocnego dotyczą czynników środowiskowych (brud, brak wentylacji, hałas lub bardzo głośna muzyka w barach i nocnych klubach, tłok w tych miejscach, przewaga męskiej klienteli, dużo osób pod wpływem substancji psychoaktywnych, brak przeszkolonego personelu, happy hours oraz inne akcje promujące spożywanie alkoholu). To stwarza wiele możliwości dla funkcjonariuszy organów ścigania, na przykład poprzez regularne patrole nocnych klubów wysokiego ryzyka, egzekwowanie przepisów z zakresu bezpieczeństwa i serwowania alkoholi, kontrole wieku klientów w celu ograniczenia dostępu do alkoholu osób nieletnich, a także poprzez pilnowanie przestrzegania zasad odpowiedzialnego podawania alkoholu celem ochrony osób w stanie upojenia alkoholowego. Istotnym aspektem jest to, że pozytywne efekty zmniejszają się w przypadku, gdy tego typu działania funkcjonariuszy organów ścigania nie są podejmowane regularnie i/lub nie są zintegrowane z prawdziwymi środkami odstraszającymi dla usługodawców np. cofnięciem pozwolenia na sprzedaż alkoholu. Pozytywne efekty rosną, jeśli funkcjonariusze organów ścigania skupiają się na

konkretnych miejscach w obszarze nocnych rozrywek. Jednym z najlepszych przykładów jest projekt STAD⁵ realizowany w Szwecji. W ramach tego projektu prowadzona jest współpraca między funkcjonariuszami organów ścigania, branżą rozrywkową a tradycyjnymi specjalistami ds. profilaktyki. W efekcie osiągnięto pozytywne wyniki w zakresie redukcji wandalizmu i używania substancji psychoaktywnych. Inne obiecujące przykłady tego typu inicjatyw odnotowano w Anglii i Walii, gdzie współpraca międzysektorowa jest obowiązkowa. W efekcie realizacji programów, takich jak

Citysafe w Liverpoolu czy *Tackling Alcohol-related Street Crime* (TASC) w Cardiff zaobserwowano zmniejszenie aktów przemocy.

Funkcjonariusze organów ścigania w społecznościach i szkołach

Istnieje wiele pozytywnych przykładów i dowodów na skuteczne działania funkcjonariuszy organów ścigania w profilaktyce zachowań problemowych, tam gdzie są one uznawane za najbardziej potrzebne: wokół domu, w społeczności oraz w otoczeniu szkoły. Należałoby zacząć od egzekwowania istniejących przepisów w zakresie godzin, w których młodzież może przebywać poza domem. Jest to podstawowe rozwiązanie chroniące młodzież przed kontaktami z miejscami nocnych rozrywek, co stanowi tym większe zagrożenie, im później w ciągu nocy do takich kontaktów dochodzi.

Inną istotną rolą funkcjonariuszy organów ścigania jest kontrolowanie sprzedaży alkoholu nieletnim oraz egzekwowanie przepisów dotyczących używania substancji psychoaktywnych w miejscach publicznych.

Z perspektywy profilaktyki środowiskowej zasadne jest kierowanie funkcjonariuszy w okolice szkół lub na boiska szkolne, aby zminimalizować zagrożenia związane z przemocą i handlem narkotykami. Częste patrolowanie przez funkcjonariuszy miejsc newralgicznych w mieście daje mieszkańcom tych okolic poczucie bezpieczeństwa. W niektórych krajach (Litwa) utworzono młodzieżowe lokalne programy monitoringu, które wspierają pracę funkcjonariuszy organów ścigania. Właściwie przeszkoleni funkcjonariusze pełnią również ważną rolę w działaniach kontrolnych mających na celu identyfikację punktów zapalnych i tropienie niewłaściwych praktyk handlowych, np. sprzedawanie i podawanie alkoholu nieletnim.

Podsumowanie

Problematyka używania substancji psychoaktywnych i przemocy jest elementem wpływającym na bezpieczeństwo środowiska. W wieku dojrzewania wiele czynników ryzyka w zakresie używania substancji psychoaktywnych zbiega się z czynnikami dotyczącymi przemocy. Należy zatem zrównywać działania w obszarze zapobiegania przestępczości z profilaktyką używania substancji psychoaktywnych. Prawidłowe połączenie tego typu

działań może pozytywnie wpłynąć na oba obszary. To naturalnie wiąże się z kluczową rolą funkcjonariuszy organów ścigania w tym zintegrowanym podejściu, jakim jest *profilaktyka zachowań problemowych*.

Funkcjonariusze organów ścigania pełnią istotne role w profilaktyce społecznościowej i środowiskowej (sytuacyjnej), w szczególności w obszarze nocnych rozrywek. Istotnym pytaniem jest, jak promować wśród profesjonalistów z różnych sektorów nowe postawy i formy zawodowej współpracy. Jako rozwiązanie sugerujemy wprowadzenie wspólnych szkoleń oraz wymianę doświadczeń zawodowych z udziałem specjalistów do spraw profilaktyki z różnych sektorów.

Kiedy funkcjonariusze organów ścigania i tradycyjni profilaktycy współpracują w społeczności powinni szanować swoje zasady pracy i mieć świadomość odmienności działań podejmowanych w określonych sytuacjach. Pierwszym krokiem na drodze do skutecznej współpracy jest dialog między realizatorami działań.

Funkcjonariusze organów ścigania odgrywają niezwykle ważną rolę w profilaktyce, ponieważ mogą zwiększać jej skuteczność z perspektywy środowiskowej (sytuacyjnej) poprzez tworzenie bezpieczniejszego otoczenia, dzięki czemu naturalne skłonności młodych ludzi do podejmowania ryzyka będą się mniej ujawniały.

Zarówno funkcjonariusze organów ścigania, jak i tradycyjni praktycy oprócz motywacji i dobrych chęci muszą dysponować odpowiednimi narzędziami do spowodowania skutecznej zmiany zachowania. Tylko wtedy mogą stawić czoła typowym wadom konwencjonalnej profilaktyki: nadmiernemu bądź wyłącznemu bazowaniu na podejściu informacyjnym oraz nadmiernemu odwoływaniu się do indywidualnych decyzji.

Redakcja

Przypisy

- ¹ Pełna wersja stanowiska znajduje się na stronie KCPU: <https://kcpu.gov.pl/wp-content/uploads/2023/02/Stnowisko-Europejskiego-Towarzystwa-Badan-nad-Profilaktyka-dot-rol-i-organo-w-scigania-w-profilaktyce-.pdf>
- ² Międzynarodowy Projekt Politeia oferuje m.in. hybrydowy model szkoleń (e-learningowe i stacjonarne) Europejskiego Programu Profilaktyki (https://www.emcdda.europa.eu/best-practice/european-prevention-curriculum-eupc_en), które ukierunkowane są na pracowników pierwszej linii, czyli realizatorów programów profilaktycznych. Projekt realizowany jest w kilkunastu krajach UE m.in. ze środków Komisji Europejskiej. W Polsce koordynatorem jest dr Artur Malczewski (Dział Badań, Monitorowania oraz Współpracy Międzynarodowej KCPU).
- ³ <https://www.unodc.org/unodc/en/drug-prevention-and-treatment/publications.html>
- ⁴ <https://www.emcdda.europa.eu/best-practice/xchange>
- ⁵ [http://www.stad.org/en/about-stad#:~:text=STAD%20\(Stockholm%20prevents%20alcohol%20and,of%20alcohol%20and%20drug%20abuse](http://www.stad.org/en/about-stad#:~:text=STAD%20(Stockholm%20prevents%20alcohol%20and,of%20alcohol%20and%20drug%20abuse)